

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การศึกษาเพื่อให้เข้าใจปัจจัยการดำรงอยู่ของชุมชนดั้งเดิมในเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ดังนั้นการตรวจเอกสารจำเป็นต้องศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดการตั้งถิ่นฐานและการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานจากริมน้ำสู่พื้นแผ่นดิน
2. ความหมายและประเภทของชุมชน
3. แนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน
4. ความหมายของวัฒนธรรม, วัฒนธรรมเมือง, แนวคิดกระแสวัฒนธรรมชุมชน
5. การล่มสลายของวัฒนธรรมชาวสวนในกรุงเทพฯและปริมณฑล
6. แนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน
7. แนวคิดในการพัฒนาชุมชน
8. แนวคิดในการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดการตั้งถิ่นฐานและการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานจากริมน้ำสู่พื้นแผ่นดิน

รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน (ฉัตรชัย, 2536: 171-172)

การตั้งถิ่นฐานแบบศูนย์รวม เป็นการตั้งถิ่นฐานแบบเก่าของไทย เกิดจากความสะดวกตามธรรมชาติ เช่น เกิดตามแหล่งน้ำ แหล่งแร่ และที่เพาะปลูกอันสมบูรณ์ หรือตามเส้นทางคมนาคม

การตั้งถิ่นฐานแบบริบบิ้น หรือ เส้นตรง จะเรียงตัวตามสองฝั่งน้ำ ตามชายทะเล หรือ เส้นทางคมนาคมที่เกิดขึ้นใหม่ ในสมัยที่แม่น้ำ ลำคลองเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญในอดีต การตั้งถิ่นฐานที่วางตัวเรียงรายตามลุ่มน้ำและสาขาน้อยใหญ่ ต่อมาเมื่อมีการสร้างทางรถไฟ และถนน การตั้งถิ่นฐานก็เกิดใหม่ตามเส้นทางคมนาคมที่สำคัญเหล่านั้น

การเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานจากริมน้ำสู่พื้นแผ่นดิน (เอกรินทร์, 2545: 1-11)

สาเหตุหลักที่เกิดการเปลี่ยนแปลงโยกย้ายการตั้งถิ่นฐาน มีเหตุผลพื้นฐานมาจากการแสวงหาพื้นที่ทำกินที่ดีกว่าสภาพเดิม พื้นที่ราบลุ่มริมน้ำเริ่มมีข้อจำกัด และที่สำคัญวัฒนธรรมในการเดินทางของมนุษย์เริ่มหันหลังให้เส้นทางคมนาคมทางน้ำหันมาใช้เส้นทางคมนาคมทางบก แทน ซึ่งการคมนาคมเป็นปัจจัยหลักอีกประการหนึ่งที่กำหนดการเปลี่ยนแปลงหลายๆอย่าง เช่น การเดินทางล่องตัว รวดเร็ว ย่นระยะทาง และประหยัดเวลา

จากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่ยึดติดกับน้ำมาเป็นวิถีชีวิตบนบก ทำให้มีการใช้ที่ดินมากขึ้น และเส้นทางคมนาคมทางน้ำถูกแทนที่ด้วยเส้นทางคมนาคมทางบก ได้แก่ ถนนหนทาง จากหมู่บ้านสู่พื้นที่หลัก จากจังหวัดสู่จังหวัด อันเป็นแกนกระตุ้นการขยายตัวของเมืองทั้งนี้เนื่องจากเมืองมักพัฒนาควบคู่ไปกับแกนสัญจรสายหลัก เช่นเดียวกับการตั้งถิ่นฐานที่ยึดแกนสายน้ำในอดีต แกนสัญจรทางบก หรือเส้นทางคมนาคมทางบก ถือว่าเป็นแกนที่ประหยัด ย่นระยะเวลา สะดวก และรวดเร็วกว่าแกนสัญจรด้านอื่นทั้งยังมีความพร้อมในการพัฒนาพื้นที่สองข้างทางได้เป็นอย่างดี

ความหมายและประเภทของชุมชน

ความหมายของชุมชน (ดารณี, 2544: 25-26)

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเพื่อความอยู่รอดในสภาพแวดล้อมในพื้นที่หรืออาณาบริเวณหนึ่ง อาจเป็นหมู่บ้าน เมือง นคร หรือมหานคร ซึ่งเรียกว่า ชุมชน

ชุมชน หมายถึง สถานที่ซึ่งคนใช้เป็นที่ตั้งบ้านเรือน ทำมาหากิน เลี้ยงดูบุตรหลานและกระทำการกิจกรรมต่าง ๆ ส่วนใหญ่ในชีวิต ในแง่สังคมวิทยาชุมชนมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 อย่าง คือ พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Areas) การปะทะสัมพันธ์กันทางสังคม (Social Interaction) และความผูกพันร่วมกัน (Common Ties)

ชุมชนสามารถพิจารณาได้ 3 สถานะ (Poplin, 1972) คือ เป็นหน่วยของถิ่นที่อยู่ (Territorial Unit) หน่วยของการจัดระเบียบสังคม (Social Organization Unit) และหน่วยของจิตใจ-วัฒนธรรม (Psycho cultural Unit)

หน่วยของถิ่นที่อยู่มักเกิดขึ้นในที่ซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติและเส้นทางคมนาคมผ่าน ลักษณะทางภูมิศาสตร์มีอิทธิพลต่อชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งจะปรับและดัดแปลงสภาพทางกายภาพให้เข้ากับความต้องการของตน ตามกฎหมาย ค่านิยม และกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน

หน่วยของการจัดระเบียบสังคมถูกมองว่า ชุมชนเป็นระบบสังคมอันหนึ่งประกอบด้วยระบบย่อย ๆ ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น เช่น ให้สมาชิกใหม่เรียนรู้ระเบียบของสังคม การควบคุม การมีส่วนร่วม การช่วยเหลือเกื้อกูลกันทางสังคม ตลอดจนการผลิต การบริโภค การกระจายสินค้าและบริการภายในชุมชน นอกจากนี้ชุมชนยังถูกมองว่าเป็นโครงข่ายของการปะทะสัมพันธ์กันทางสังคมอีกด้วย

หน่วยของจิตใจ-วัฒนธรรม มีความรู้สึกว่าคุณเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเป็นความผูกพันร่วมกันของคนในชุมชน ทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคงมีที่ยึดเหนี่ยว ความรู้สึกนี้เรียกว่า Community Sentiment ซึ่งเกิดเพราะสมาชิกของชุมชนมีค่านิยม กฎเกณฑ์ของสังคม และเป้าหมายร่วมกัน ถ้าหากชุมชนใดขาด Community Sentiment จะทำให้เกิดปัญหาสังคม เช่น อาชญากรรม โรคจิต ความไม่สงบทางสังคมซึ่งจะทำให้การควบคุมทางสังคมทำได้ลำบาก

โดยทั่วไปชุมชนมี 2 ประเภท คือ ชุมชนเมืองและชุมชนชนบท มีตัวแปรมากมายที่ใช้แยกประเภท 2 ชุมชนนี้ เช่น ขนาด ความหนาแน่น ลักษณะทางนิเวศวิทยา สถานะทางกฎหมาย ลักษณะทางสังคม-วัฒนธรรม และกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นหลัก แต่การแยกนี้ไม่สามารถทำได้ชัดเจน เพราะตัวแปรหนึ่งอาจทำให้ชุมชนหนึ่งเป็นชุมชนเมืองในขณะที่ตัวแปรอีกตัวหนึ่งทำให้ชุมชนนั้นเป็นชุมชนชนบทก็ได้

ความหมายของชุมชน (สำนักพัฒนาสังคม, 2548)

ชุมชน หมายถึง ชุมชนแออัด ชุมชนชานเมือง เกหะชุมชน หมู่บ้านจัดสรร และชุมชนเมือง ที่กรุงเทพมหานครกำหนดขึ้น ทั้งนี้โดยทำเป็นประกาศกรุงเทพมหานคร

1. ชุมชนแออัด หมายถึง ชุมชนส่วนใหญ่ที่มีอาคารหนาแน่น ไร้ระเบียบและชำรุดทรุดโทรม ประชาชนอยู่อย่างแออัด มีสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสมอันอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยและความปลอดภัยของผู้อยู่อาศัย โดยให้ถือเกณฑ์ความหนาแน่นของบ้านเรือนอย่างน้อย 15 หลังคาเรือนต่อพื้นที่ 1 ไร่

2. ชุมชนชานเมือง หมายถึง ชุมชนที่กรุงเทพมหานครได้จัดทำเป็นประกาศกำหนดชุมชน โดยมีพื้นที่ดำเนินการด้านเกษตรกรรมในเขตกรุงเทพมหานครรอบนอกเป็นส่วนใหญ่ มีบ้านเรือนไม่แออัด แต่ขาดการวางแผนทางด้านผังชุมชน เช่น ทางระบายน้ำ ทางเดินเท้า เพื่อป้องกันการเกิดปัญหา น้ำท่วมขัง การสัญจรไปมาของประชาชนในชุมชน

3. ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร หมายถึง ชุมชนที่มีบ้านจัดสรรที่เป็นที่อยู่อาศัย และดำเนินการในภาคเอกชนในเขตกรุงเทพมหานคร โดยมีลักษณะบ้านเป็นบ้านเดี่ยวที่มีบริเวณ ทาวเฮาส์ ตึกแถว หรือบ้านแฝด สภาพทั่วไปควรจะต้องมีการพัฒนา เช่น ทางระบายน้ำ ขยะ ทางเท้า ซึ่งกรุงเทพมหานครพิจารณาถึงความต้องการของประชาชนและความเหมาะสมในการที่จะเข้าไปดำเนินการพัฒนา ซึ่งจะได้จัดทำเป็นประกาศกำหนดชุมชน

4. เคหะชุมชน หมายถึง ชุมชนที่ได้รับการจัดตั้งดำเนินการและดูแลโครงการ โดยการเคหะแห่งชาติ มีสภาพเป็นแฟลต และกรุงเทพมหานครเข้าไปดำเนินการ ในด้าน ทางระบายน้ำ ขยะ ทางเท้า เศรษฐกิจ สังคม อนามัยและอื่น

5. ชุมชนเมือง หมายถึง ชุมชนที่มีความหนาแน่นของบ้านน้อยกว่าชุมชนแออัด กล่าวคือน้อยกว่า 15 หลัง ต่อ 1 ไร่ แต่มีความหนาแน่นของจำนวนบ้านมากกว่าชุมชนชานเมือง และกรุงเทพมหานครได้จัดทำประกาศกำหนดเป็นชุมชน โดยที่ชุมชนดังกล่าวไม่เป็นชุมชนตามที่กล่าวมาในข้ออื่น ๆ

ชุมชน (ปพฉ., 2523ก: 87-92)

ความหมายมี 2 แนวคิด ดังนี้

1. **แนวคิดขอบเขตครอบคลุมลักษณะ“กลุ่ม”** MacIver อธิบายว่าคนอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ตั้งแต่กลุ่มเล็ก เช่น หมู่บ้าน ไปจนถึงกลุ่มใหญ่ เช่น เมือง หมู่ชน ประเทศ และ David ให้ความหมาย

คล้ายคลึงกันว่า กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณและเป็นกลุ่มเล็กที่สุดที่สามารถดำรงชีวิตทางสังคมในด้านต่าง ๆ ได้ทั้งหมด

2. แนวคิดขอบเขตครอบคลุมลักษณะ“สังคม” Park และ Burgess ให้ความหมายว่า อาณาบริเวณหนึ่ง ๆ ที่ผู้คนในท้องถิ่นพูดภาษา มีจารีตประเพณี มีความรู้สึกและมีการกระทำไปตามทัศนคติเป็นแนวทางเดียวกัน

ประเภทของชุมชนแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ ชุมชนแบบชนบท และชุมชนแบบเมือง โดยมีเกณฑ์หลักในการแยกชุมชน 3 ประการ คือ

1. กำหนดโดยถือจำนวนประชากรเป็นเกณฑ์
2. กำหนดโดยยึดถือความหนาแน่นเป็นเกณฑ์
3. กำหนดโดยพิจารณาอาชีพเป็นเกณฑ์

ลักษณะการกระจายของกลุ่มคนและสถาบันต่าง ๆ ของชุมชนจะมีกระบวนการ ดังนี้

1. การเลือกชัยภูมิ หมายถึง แนวโน้มบุคคลเข้าไปตั้งถิ่นฐานในที่ที่มีทำเลดี มีภาวะอื่น ๆ ที่เหมาะสม ชุมชนจะเริ่มครั้งแรกด้วยกระบวนการนี้
2. การสังเกนทร์ หมายถึง แนวโน้มด้านธุรกิจ อุตสาหกรรมและบริการต่างๆที่มารวมกันในบริเวณใดบริเวณหนึ่งในข้อที่ (1) ซึ่งต่อมาบริเวณนี้จะกลายเป็นย่านการค้าของชุมชน ในขณะเดียวกันก็เกิดกระบวนการวิเทศน์ที่ถือเป็นส่วนหนึ่งของการสังเกนทร์ คือ มีแนวโน้มที่จะกระจายหรือเคลื่อนย้ายออกไปจากศูนย์กลางที่เป็นแหล่งรวม
3. การแยกพวก หมายถึง แนวโน้มกลุ่มคน, ธุรกิจ, อุตสาหกรรมบางประเภท รวมกลุ่มกันในหมู่พวกเดียวกันในส่วใดส่วหนึ่งของเมือง การแยกพวกสืบเนื่องจากการแข่งขัน หรือลักษณะทางประชากร เช่น ภาษา เชื้อชาติ และวัฒนธรรม

4. **การรุกราน** หมายถึงแนวโน้มนำของผู้คนที่มิมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมระดับหนึ่ง ส่วนมากจะเป็นระดับต่ำเข้าไปตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่อยู่อาศัยของผู้มีสถานะภาพสูงกว่า และแนวโน้มนำด้านธุรกิจ อุตสาหกรรมต่าง ๆ เข้าไปแทรกในบริเวณที่พักอาศัย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชน

5. **การเข้าแทนที่** หมายถึง กระบวนการรุกรานที่เสร็จสมบูรณ์ คือ ผู้คนหรือกิจกรรมที่อยู่มาเดิมในบริเวณที่ถูกรุกรานได้หมดสิ้นหายไป มีผู้คนพวกอื่น หรือกิจกรรมอื่นเข้ามาแทนที่

แนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (ปฟาณี, 2546ข: 1-6)

กล่าวถึงทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ ว่าเป็นทฤษฎีที่อธิบายความเปลี่ยนแปลงในสังคม โดยมองสังคมส่วนรวมว่าเป็นระบบอันหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยส่วนหรือระบบย่อยต่าง ๆ ที่ยึดเหนี่ยวและมีความสัมพันธ์กัน การเปลี่ยนแปลงอาจเกิดหรือเริ่มต้นได้ในทุกส่วนและมีผลสะท้อนไปยังส่วนอื่น ๆ มากน้อยเพียงใดเป็นเรื่องที่สามารถศึกษาและทำนายได้ การที่สังคมจะดำรงอยู่ได้จะต้องมีโครงสร้างเพื่อทำหน้าที่ที่สำคัญต่างๆ ในสังคม หน้าที่เหล่านี้เป็นความจำเป็นของสังคม ซึ่งจะต้องสร้างสถาบัน ระเบียบกฎเกณฑ์ และกำหนดสิทธิหน้าที่และแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่าง ๆ ให้ปฏิบัติตาม ทุกสังคมจึงมีการจัดระเบียบในเรื่องต่าง ๆ เพื่อให้ชีวิตสังคมดำรงอยู่ต่อไปได้ ทุกส่วนหรือสถาบันของสังคมจะปรับตัวเข้าหากันตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในสภาพแวดล้อมทั้งทางสังคมและภูมิศาสตร์ แต่ละสถาบันจะทำหน้าที่ของตนเองซึ่งเป็นการสนองความต้องการของสถาบันอื่น ๆ และสังคมเป็นส่วนรวม

อ้างอิง Moor(1940) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน ได้ย้่าว่าทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่มีความยืดหยุ่นและสามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทุกอย่างที่เกิดขึ้น สังคมจะต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น พลังที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมีที่มาจากทั้งภายในและภายนอกระบบสังคม การเปลี่ยนแปลงจึงเป็นลักษณะธรรมดาของสังคมควบคู่ไปกับความเป็นระเบียบ การเปลี่ยนแปลงอาจเกิดขึ้นในวงจำกัดไม่มีผลสะท้อนรุนแรงในระยะสั้น แต่ในระยะยาวอาจทำให้สังคมต้องเปลี่ยนแปลงไปมาก ความตึงเครียดอื่น ๆ ในสังคมที่เป็นเรื่องธรรมดา ก็สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมได้ เช่นเดียวกัน

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชน (ดารณี, 2544: 29-31)

จากการที่ไทยเป็นประเทศที่มีเสถียรภาพทางสังคมพอควร การเปลี่ยนแปลงของชุมชนจึงมีแนวโน้มแบบค่อยเป็นค่อยไปโดยใช้ทฤษฎีวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม 2 แนวความคิดคือ

1. แนวความคิดแบบ Bipolar Approach หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากแบบหนึ่งไปเป็นอีกแบบหนึ่งโดยที่ชุมชนยังมีเสถียรภาพอยู่ ผู้ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างแนวความคิดนี้ได้แก่ Ferdinand Toennies, Robert Redfield, Emile Durkheim ซึ่งสรุปลักษณะแตกต่างกันของชุมชนชนบท (ชุมชนเล็ก) และชุมชนเมือง (ชุมชนใหญ่) ดังนี้

ตารางที่ 2.1 สรุปลักษณะแตกต่างกันของชุมชนชนบท(ชุมชนเล็ก) และชุมชนเมือง(ชุมชนใหญ่)

ชุมชนเล็ก	ชุมชนใหญ่
1. ความสัมพันธ์ทางสังคม(Social Relations) - ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน - พึ่งพาขึ้นอยู่กับกันทางเศรษฐกิจ - ความผูกพันกันเป็นกลุ่ม - ข้อตกลงระหว่างบุคคลอย่างไม่เป็นทางการ	- ผูกพันกันด้วยสัญญา หรือกฎข้อบังคับ - ความเฉพาะเจาะจงของหน้าที่แต่ละคน - การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ โดยระบบเงินตรา
2. ข้อบังคับและบรรทัดฐานทางสังคม(Rule & Norms) - ง่ายๆไม่เป็นทางการ	- ซับซ้อนเกี่ยวข้องกับหลายด้าน
3. การกระทำของบุคคล(Human Action) - ทำด้วยความเชื่อทางศาสนา	- ทำด้วยความมีเหตุผล
4. ความเป็นตัวของตัวเอง(Individualism) - มีน้อยอยู่ในระดับต่ำ	- อยู่ในระดับสูง
5. ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม(Social Integration) - เกิดจากค่านิยมที่เหมือนกัน ความสนใจเหมือนกัน อันเนื่องมาจากมีหน้าที่และกิจกรรมที่คล้ายคลึงกัน - ไม่มีรูปแบบ(Informal)	- เกิดจากความแตกต่างในบทบาทและหน้าที่ อันเนื่องมาจากการแบ่งงานกันทำ - มีรูปแบบ(Formal)

ที่มา: ดารณี(2544: 31)

2. แนวความคิดแบบ Social System Approach หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในชุมชนเคลื่อนไหวเข้าสู่สภาวะที่ซับซ้อน และการมีความสามารถปรับตัวได้ดีขึ้น การเคลื่อนไหวเกิดขึ้นโดยผ่านสองกระบวนการ คือ

2.1 การแยกย่อยของโครงสร้างและหน้าที่(Differentiation) แบ่งเป็น 2 ด้าน คือ ด้านที่เกี่ยวกับการแยกย่อยของกิจกรรมที่ทำเพื่อยังชีพ (Sustenance Differentiation) และด้านที่เกี่ยวกับการพึ่งพากันของหน้าที่

2.2 การผสมผสาน(Integration) แบ่งเป็น 4 ประเภท คือ

2.2.1 การผสมผสานทางวัฒนธรรม(Cultural Integration) คือ ความกลมกลืนของมาตรฐานทางวัฒนธรรมของคนหลายกลุ่มในสังคม

2.2.2 การผสมผสานทางบรรทัดฐานสังคม(Normative Integration) คือ ความเข้ากันได้ระหว่างมาตรฐานวัฒนธรรมกับความประพฤติกของบุคคล

2.2.3 การผสมผสานกันทางด้านติดต่อสื่อความหมาย(Communicative Integration) คือ การที่มีโครงข่ายของการติดต่อสื่อความหมายกระจายอยู่ในระบบสังคม

2.2.4 การผสมผสานทางหน้าที่(Functional Integration) คือ ระดับที่มีการพึ่งพาขึ้นอยู่กับกันระหว่างหน่วยต่าง ๆ ของระบบการแบ่งงานกันทำ

แนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน

ปัจจัยหลักในการทำให้การใช้ที่ดินเปลี่ยนไป (มานพ, 2544: 2-3)

ปัจจัยหลักที่ทำให้การใช้ที่ดินเปลี่ยนแปลงไปในอนาคตนั้น อาจกำหนดเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญได้ 4 ปัจจัย คือ

1. ประชากรที่เพิ่มขึ้น (Population) จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นทำให้ความต้องการพื้นที่สำหรับอยู่อาศัย พักผ่อน ทำงานเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว

2. การให้บริการด้านการคมนาคมและการเข้าถึง (Transportation Services & Accessibility) ทั้งทางบก น้ำ อากาศ และมีรูปแบบการขนส่งหลายๆแบบ ถ้าพื้นที่นั้นเป็นที่ตั้งที่มีเส้นทางคมนาคมขนาดใหญ่มารวมกันเป็นจุด (Modes) สถานที่นั้นจะเป็นศูนย์กลางของกิจกรรม

3. การควบคุมของรัฐ (State Control) การที่มีการควบคุมการใช้ที่ดินของภาครัฐ เช่นในประเทศที่พัฒนาแล้วมีการจัดทำผังเมืองรวม และผังเมืองเฉพาะ โดยการวางแนวทาง ชี้นำ และควบคุมโดยรัฐ

4. ราคาที่ดิน (Land Cost) ราคาที่ดินที่สูงย่อมจะใช้ในกิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนสูง ราคาที่ดินที่ต่ำย่อมจะใช้ในกิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนต่ำ ดังนั้นราคาที่ดินเป็นปัจจัยสำคัญในการบ่งบอกถึงกิจกรรมและการใช้ที่ดินในอนาคตด้วย

ความหมายของวัฒนธรรม, วัฒนธรรมเมือง, แนวคิดกระแสวัฒนธรรมชุมชน

ความหมายของวัฒนธรรม (วิมล และคณะ, 2548: 61)

ความหมายทั่วไป วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของคนในสังคมที่เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติ และการแสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจ ซาบซึ้ง ยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกันได้

ความหมายเชิงปฏิบัติการ วัฒนธรรม หมายถึง ความเจริญงอกงามซึ่งเป็นผลจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ จำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือ จิตใจ สังคม และวัตถุ มีการส่งสืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จนกลายเป็นแบบแผนที่สามารถเรียนรู้ และก่อให้เกิดพฤติกรรมและผลผลิตทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

วัฒนธรรมเมือง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537: 8-10)

ตามประวัติศาสตร์เมืองแบบนคร หรือมหานคร ที่เป็นเมืองขนาดใหญ่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อ 200 ปีที่ผ่านมา นับเป็นผลผลิตจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม เป็นของใหม่สำหรับมนุษย์และลักษณะเมืองแบบนี้ขยายเพิ่มมากขึ้นจากโลกตะวันตกไปทั่วโลกภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ปัจจุบันนี้มี

นครที่มีคนอยู่อาศัยถึงสิบล้านคนมากขึ้นหลายประเทศในแถบเอเชีย ทำให้ความเป็นชนบทลดลงจนหายไป สำหรับประเทศไทยการเปลี่ยนแปลงนี้อาจจะช้า แรงงานจากชนบทอพยพเข้าสู่เมืองมากขึ้นเกิดการเปลี่ยนแปลงจากความเป็นชนบทมาเป็นเมืองมากขึ้นตามลำดับ จากปรากฏการณ์ดังกล่าวที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ทำให้ความรู้ในการจัดการชีวิตในสิ่งแวดล้อมที่เรียกว่า เมือง ไม่ค่อยดีเท่าไรนัก ก่อให้เกิดการเผชิญปัญหาหลายด้านที่จัดการไม่ได้ อาทิเช่น ปัญหารถติด ปัญหาขยะ ปัญหาสิ่งแวดล้อมและมลพิษ ดังนั้นประเด็นที่กล่าวถึงวัฒนธรรมเมืองมีดังนี้

1. การสูญเสียระบบควบคุมทางสังคม(Social Control) ที่เคยมีตามประเพณีเดิมให้สูญเสียไป เช่น การดูแลกันระหว่างผู้ใหญ่กับเด็ก ได้ถูกแทนที่ด้วยการควบคุมทางสังคมสมัยใหม่ คือ ตำรวจและกฎหมาย ซึ่งไม่สามารถควบคุมได้จริงก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการละเมิดสิทธิ และปัญหาต่าง ๆ มากมายในเมืองขนาดใหญ่

2. พบว่าการเจริญเติบโตของเมืองหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม ได้ทำลายพื้นฐานการผลิตในชนบทลง มีแรงงานอพยพเข้าเมืองจำนวนมาก โดยส่วนใหญ่คนในกรุงเทพฯมีรากฐานมาจากชนบททั้งสิ้น และแรงงานที่อพยพอาศัยอยู่ในเมืองเหล่านี้ก็ยังมีจิตใจผูกพันกับชนบทที่เป็นถิ่นเกิด มีการนำวัฒนธรรมชนบทมาใช้ในเมืองก็มาก อันจะเห็นได้ชัดจากสลัม ซึ่งมีระบบความสัมพันธ์ที่สามารถพบได้ในชนบท ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทมีมากกว่าที่คิดจนไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างระหว่างคนที่ทำงานในภาคเกษตรกรรมและนอกภาคเกษตรกรรมในแง่ของเศรษฐกิจรายได้นั้นมีมากขึ้น ความแตกต่างนี้มีผลต่อแบบแผนพฤติกรรมที่เรียกว่าวัฒนธรรมอื่นๆตามมาด้วยในแง่ของอุดมการณ์ ชุมชน จะมีลักษณะที่มีความเอื้ออาทรต่อกันและกันในระดับหนึ่ง ลักษณะแบบนี้จะพบเห็นได้น้อยในกรุงเทพฯในการที่จะคน หรือชุมชนเกาะกลุ่มกันอย่างเป็นทางการเพื่อแก้ปัญหาของตัวเอง แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีความหลงเหลืออยู่โดยจะกล่าวถึง 3 ลักษณะ

2.1 ชุมชนตกค้าง เป็นชุมชนที่บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปแต่ชุมชนยังดำรงอยู่ได้ด้วยเหตุผลหลายอย่าง ไม่ได้เปลี่ยนตามเมืองไปหมด หรือแตกสลายไป เช่น ชุมชนบ้านครัว ชุมชนเขมรแถวสามเสน

2.2 ชุมชนที่มีฐานอยู่บนศาสนาของชนส่วนน้อย มีลักษณะที่เป็นชุมชนอย่างเห็นได้ชัด มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการร่วมกิจกรรมกันหลายต่อหลายอย่าง เช่น ชุมชนมุสลิมในบางท้องที่

2.3 ชุมชนแบบใหม่ ที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความสัมพันธ์กันเป็นกลุ่มเป็นเครือข่าย และร่วมกิจกรรมกัน เช่น ชุมชน จ.ส. 100

3. เมืองถือเป็นประตูทางเข้าของทั้งสินค้า ความคิดและวัฒนธรรมจากที่อื่น ๆ วัฒนธรรมของเมืองไม่ว่าที่ไหนมีความหลากหลายแตกต่างกัน อันจะดูได้จากความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ความหลากหลายของวัฒนธรรม ความแตกต่างกันทางด้านสถานภาพเศรษฐกิจ ซึ่งความหลากหลายแตกต่างกันเหล่านี้ก่อให้เกิดวัฒนธรรม หรือระบบความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันตามไปด้วย

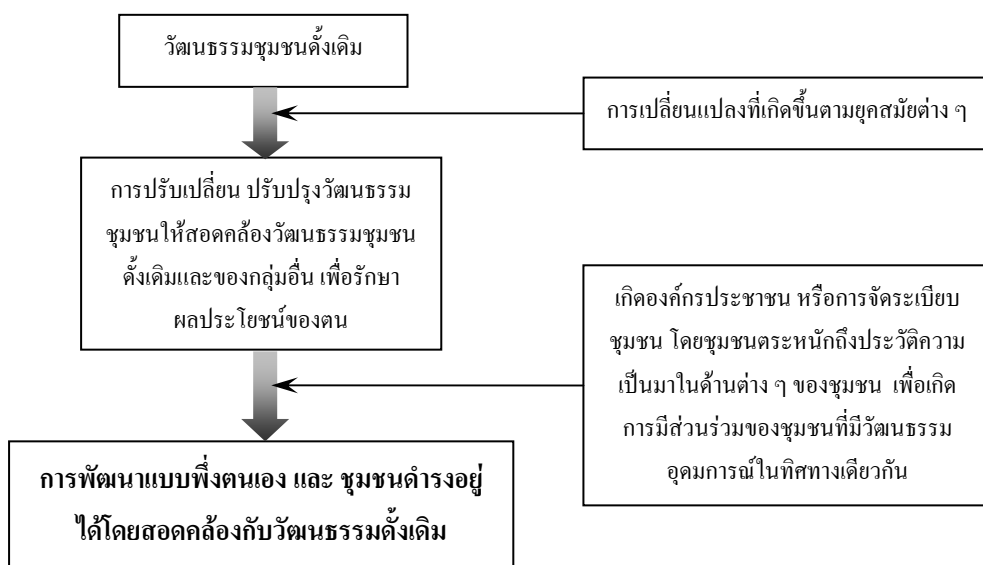
4. ควรมีการศึกษาเมืองด้านมานุษยวิทยามากขึ้น เนื่องจากเมืองกลายเป็นสิ่งแวดล้อมใหม่สำหรับคนไทย และมักพบว่าเป็นการศึกษาตามปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น การศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อม เมืองก็ศึกษาเฉพาะเจาะจง โดยไม่เชื่อมโยงเรื่องของสิ่งแวดล้อมเข้าไปกับสังคม เศรษฐกิจ การจราจร ผังเมือง การขยายตัวทางกายภาพของเมือง การบริการในเมือง การปกครองเมืองหรือเรื่องอื่นๆเข้าด้วยกัน เรามักศึกษาตามปัญหาที่เกิดขึ้นมากกว่าจะมองสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่โดยไม่รู้สึกรว่าเป็นปัญหา เช่น ทุกคนไม่รู้สึกรว่าระบบการศึกษาของเมืองเป็นปัญหา ไม่มีการศึกษาที่เชื่อมโยงเป็นระบบที่ดี ดังนั้นการศึกษาเมืองด้านมานุษยวิทยา ก็เพื่อจะได้เชื่อมโยงสิ่งต่างๆให้ดีและกว้างขึ้น เพราะการเปลี่ยนแปลงของเมืองจะนำมาศึกษาใดๆไม่ได้ต้องสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงต่างๆทุกด้านในประเทศด้วย ทั้งด้านที่เป็น Technical และด้านที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน หรือที่เรียกว่ามานุษยวิทยานั้นเอง ปัจจุบันจะพบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในด้านต่าง ๆ อาทิเช่น ขยะมูลฝอย มลภาวะสิ่งแวดล้อม ล้วนใหญ่เกินกว่าที่ภาครัฐจะจัดการแก้ไขได้เอง การแก้ไขปัญหาให้จริงจัง ยั่งยืนต้องมองที่สังคม สังคมต้องแก้ปัญหาด้วยตัวเอง ด้วยความรู้ ความเข้าใจต่อมิติความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ซึ่งเป็นมิติที่มีความสำคัญมากขึ้นในปัจจุบัน

แนวคิดกระแสวัฒนธรรมชุมชน (อนุชาติ และ อรทัย, 2541: 125-126, 128)

เป็นแนวคิดที่ได้รับการงานรับจากนักพัฒนาหลายกลุ่ม โดยยึดหลักว่า การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน คือ การทำงานโดยใช้วัฒนธรรมของชาวบ้าน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมสืบต่อกันมาเป็นเวลานานเป็นหลัก วัฒนธรรมดังกล่าวมีพลังสำหรับการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนา วัฒนธรรมที่ปรากฏ ได้แก่ การแบ่งปัน การลงแขกแรงงาน การไม่เอาर्डเอาเปรียบ การเอาใจเขามาใส่ใจเรา และบรรทัดฐานของคนที่ดูได้จากความขยัน ประหยัด มีคุณธรรม ซื่อตรง โดยชาวบ้านจะต้องเกิดจิตสำนึกในวัฒนธรรมของตน ซึ่งชาวบ้านจะเป็นผู้เลือกแนวทางจากภายนอกที่ใกล้เคียง

กับวัฒนธรรมชุมชน แล้วร่วมมือกันทำงานแก้ปัญหาที่มีอยู่ ดังนั้นการพัฒนา คือ การแสวงหาแนวทางที่สอดคล้องใกล้เคียง หรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับประชาชนมากที่สุด โดยพัฒนานี้ต้องพิจารณาการปรับตัวของชุมชนสำหรับอนาคตด้วยจึงจะมีพลังมากพอ สำหรับการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจระบบทุนนิยมจะทำให้วัฒนธรรมชุมชนต้องปรับเปลี่ยน ปรับปรุงวัฒนธรรมเดิม แต่ยังคงกระทำในลักษณะการผลิตซ้ำหรือผลิตใหม่(Reproduction) สภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น คือ การขาดแคลนทรัพยากร โดยเฉพาะที่ดิน วัฒนธรรมชุมชนต้องพร้อมที่จะปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงนี้ พร้อมที่จะติดต่อกับโลกภายนอกเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน และทำให้ประโยชน์ของตนสอดคล้องกับของกลุ่มอื่น หรือชนชั้นอื่นของสังคม โดยเฉพาะชนชั้นกลาง วัฒนธรรมของของทั้งสองกลุ่มควรเป็นวัฒนธรรมที่เอื้อแก่กันมากกว่าเอาัดเอาเปรียบหรือครอบงำกัน

ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การขยายแนวคิดการพัฒนาไปสู่ การสร้างองค์กรประชาชน เพื่อการพัฒนา หรือการจัดระบบชุมชน การที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาได้จำเป็นจะต้องมีการจัดระบบให้ชุมชนมีความเป็นองค์กรและดำเนินการได้ในรูปคณะบุคคล องค์กรประชาชนจะเกิดได้ต่อเมื่อชาวบ้านศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนเองในแง่เศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม ตลอดจนพิจารณาการเปลี่ยนแปลงที่ได้เกิดขึ้นและปัจจัยเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายในชุมชนเองและภายนอกชุมชน ในที่สุดชาวบ้านจะก่อรูปขึ้นเป็นองค์กรประชาชนที่มีวัฒนธรรมและอุดมการณ์ในทิศทางเดียวกัน ร่วมกันพัฒนาศักยภาพขององค์กรให้บรรลุการพึ่งตนเองในการพัฒนาในที่สุด

ภาพที่ 2.1 แนวคิดกระแสวัฒนธรรมชุมชน

ที่มา: ถอดความทำแผนภูมิจาก อนุชาติ และ อรทัย(2541: 125-126, 128)

การล่มสลายของวัฒนธรรมชาวสวนในกรุงเทพฯและปริมณฑล

ในประเทศไทยเราที่เป็นสังคมเกษตรมักจะได้ยินปัญหาของชาวนา ชาวไร่ แต่สำหรับชาวสวนเรามากไม่ค่อยได้ยิน เพราะสังคมชาวสวนเป็นสังคมที่ค่อนข้างจะพัฒนาแล้วมากกว่าสังคมชาวนาและชาวไร่ โดยที่ชุมชนชาวสวนเป็นรากเหง้าของกรุงเทพมหานครซึ่งเกิดจากบางกอกเดิมที่เป็นพื้นที่สวนทั้งนั้นซึ่งก็คือ ฟังตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนฝั่งตะวันออกเป็นเขตใหม่ เป็นย่านพ่อค้าหรือพวกบริษัท ที่เกิดขึ้นภายหลัง ในสังคมหรือวัฒนธรรมชาวสวนจะพบว่า มีการอยู่รวมกันเป็นชุมชน เป็นครอบครัว ทั้งชุมชนมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความสัมพันธ์ระหว่างเด็ก พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย มีการใช้ภูมิปัญญาที่มีมาแต่ดั้งเดิม(ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537: 49-50)

แต่ปัจจุบันสังคมหรือวัฒนธรรมชาวสวนล่มสลายไปหลายพื้นที่ ทั้งในเขตนนทบุรีและเขตธนบุรี เริ่มมาจากครั้งน้ำท่วมใหญ่ในกรุงเทพฯ ปี พ.ศ.2485 ประกอบกับต่อมามีน้ำทะเลหนุน คุณภาพน้ำมีการเปลี่ยนแปลงมีสภาพแย่ง จากการถ่ายเทสารพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมลงสู่แม่น้ำลำคลอง แต่ก่อนชาวสวนมีการคมนาคมด้วยลำคลองหันหน้าบ้านเข้าหาคลอง การทิ้งขยะ น้ำครำจะน้อยเพราะต้องช่วยกันรักษาสภาพน้ำ แต่ปัจจุบันมีการตัดถนนเปลี่ยนเส้นทางคมนาคมจากทางน้ำมาสู่ทางบก ทำให้หน้าบ้านกลายเป็นหลังบ้านเกิดปัญหาการทิ้งขยะลงคลอง น้ำเน่าเสีย นอกจากนี้ช่วงที่เกิดเหื่อน้ำท่วมความเปลี่ยนแปลงมามากเพราะทำลายชีวิตที่สงบของชาวสวนให้หมดไป(ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537: 49-50)

ดังนั้นการมองชุมชนไม่ว่าจะเป็นชุมชนชาวสวนหรือชุมชนใด ๆ ต้องมองที่มีมิติของเวลา ก่อน เพราะโครงสร้างของชุมชนจะเกิดได้ต้องใช้เวลาเป็น Generation ใช้เวลาของคนในชุมชนที่จะสังสรรค์กันในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเป็นเวลานาน จนเกิดโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นและสิ่งนั้นไปสอดคล้องกับสภาพทางกายภาพที่เกิดขึ้น แต่ปัจจุบันเรามากพูดถึงชุมชนในแง่ของรัฐ มีการสร้างโครงสร้างทางกายภาพที่ไม่สอดคล้องกับโครงสร้างทางสังคมก็เลยเข้ากันไม่ได้ เช่น การสร้างทางด่วน ถนนใหญ่ ๆ ต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ได้ทำลายโครงสร้างทางสังคมและทำลายความเป็นมนุษย์ของสังคมในกรุงเทพฯให้หมดไป(ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537: 51)

แนวคิดในการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชน (วิรัช, 2529 : 3, 5, 84)

การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการ(Process) ทำงานอย่างหนึ่ง และเป็นกลยุทธ์หนึ่ง (Strategy) ซึ่งมีจุดหมายปลายทางสูงสุดอยู่ที่การพัฒนาคนให้มีทั้งคุณภาพและคุณธรรม ในด้าน เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยมีปรัชญาของการพัฒนาชุมชน ดังนี้

ตารางที่ 2.2 ปรัชญาการพัฒนาชุมชน

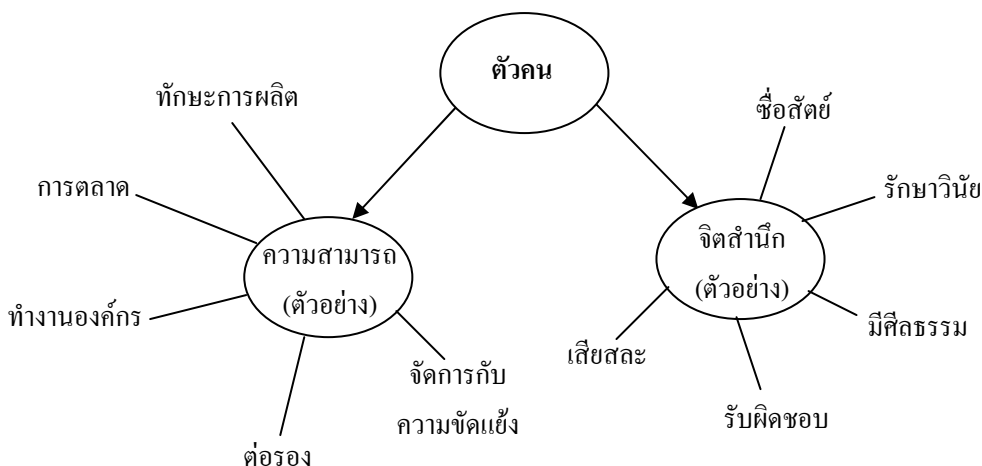
ปรัชญา	ความหมาย	มาจากความเชื่อที่ว่า	ปรับเข้ากับหลักพัฒนาชุมชนโดย
1. คน	คนเป็นทรัพยากรที่ประเสริฐมีค่าและสำคัญที่สุด	1.จุดเริ่มต้นการพัฒนาเริ่มที่คน 2.จุดหมายปลายทางของการพัฒนา คือคนหรือการพัฒนาคน	สนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ วางแผน และปฏิบัติงานทุกขั้นตอน
2.คนพัฒนาได้ดีที่สุด	คนสามารถสร้างประโยชน์สูงสุดให้แก่ชุมชนได้มากที่สุด	ในบรรดาสัตว์ทั้งหลายคนสามารถพัฒนาให้มีความรู้ทั้งคุณภาพและคุณธรรมให้อยู่ในตัวได้มากที่สุด	พยายามดึงพลังความสามารถในตัวคนออกมาใช้ประโยชน์เพื่อชุมชน
3.ความสมดุลย์	การพัฒนาพลังและขีดความสามารถของคนในชุมชนนั้นต้องได้สัดส่วนและควบคู่กันไปทุกด้าน	การพัฒนาในด้านวัตถุและด้านจิตใจมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน และมีความสัมพันธ์กัน	ส่งเสริมการพัฒนาในด้านวัตถุและจิตใจนำไปสู่การพัฒนาคนให้มีทั้งคุณภาพและคุณธรรม
4.ความยุติธรรม	สิทธิในความยุติธรรมของสังคมและความยุติธรรมภายใต้กฎหมาย	1.คนทุกคนมีสิทธิได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรมเท่าเทียมกัน 2.ความยุติธรรมเป็นสิทธิติดตัวมนุษย์แยกออกไม่ได้	สนับสนุนความเสมอภาคและความเท่าเทียมกัน โดยเปิดโอกาสให้คนทุกคน ทุกเพศ ทุกวัยเข้ามามีส่วนในการพัฒนาท้องถิ่น
5.หลักประชาธิปไตย	ยึดมั่นการพัฒนาตามแนวทางระบอบประชาธิปไตย	1.การพัฒนาตามแนวประชาธิปไตยสร้างความเจริญได้ดีที่สุด 2.คนทุกคนมีสิทธิกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง	ส่งเสริมองค์กรในระดับท้องถิ่นให้เข้มแข็ง วางรากฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตย
6.การรวมกลุ่ม	การรวมกลุ่มและการทำงานเป็นกลุ่มช่วยให้การพัฒนาชุมชนสำเร็จผล	คนเป็นสัตว์สังคม โดยธรรมชาติแล้วต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม	ส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่ม เสริมสร้างพลังกลุ่ม โดยใช้พลังจากการรวมกลุ่มของคนในชุมชนในการพัฒนาชุมชน
7.การศึกษา	กระบวนการให้การศึกษาช่วยส่งเสริมและพัฒนาคนให้มีทั้งคุณภาพและคุณธรรม	คนสั่งสอนได้ถ้ามีโอกาส	เน้นการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยวิธีร่วมกันปรึกษาหารือมากกว่าการศึกษาในระบบโรงเรียน

ที่มา: วิรัช(2529: 84)

องค์กรชุมชน กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม (สถาบันวิจัยและพัฒนา, 2540: 11-12, 53-58, 95-96)

สถาบันเก่าแก่ที่สุดของสังคมชนบทที่มีเศรษฐกิจพื้นฐานเป็นการเกษตรแบบของไทย คือ สถาบันที่รู้จักในนามของ “บ้าน” “หมู่บ้าน” “การรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน” ฯลฯ ที่อาจเรียกรวมกันว่า “องค์กรชุมชน” อันหมายถึง การจัดระบบรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เพื่อดำเนินภารกิจต่างๆ ให้ลุล่วง เป็นลักษณะที่บรรพบุรุษไทยได้สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่สืบทอดชีวิตของชุมชนทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมให้ยืนยาวมาในประวัติศาสตร์

องค์กรชุมชนที่จะดำรงอยู่ได้ยาวนานจำเป็นต้องมีศักยภาพในการพิจารณาปรับเปลี่ยนตนเองเพื่อให้สามารถทำหน้าที่ตอบสนองต่อความต้องการใหม่ ๆ ของชุมชนและคนในสังคม รวมทั้งต้องแปรเปลี่ยนตนเองให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปด้วย ซึ่งประกอบด้วยกลยุทธ์ในการจัดการและพัฒนาในด้านต่าง ๆ มากมาย หนึ่งในนั้นที่สำคัญที่สุด คือ การพัฒนาคน มิติของการพัฒนาคนควรมี 2 มิติ ดังนี้

ภาพที่ 2.2 มิติของการพัฒนาคน

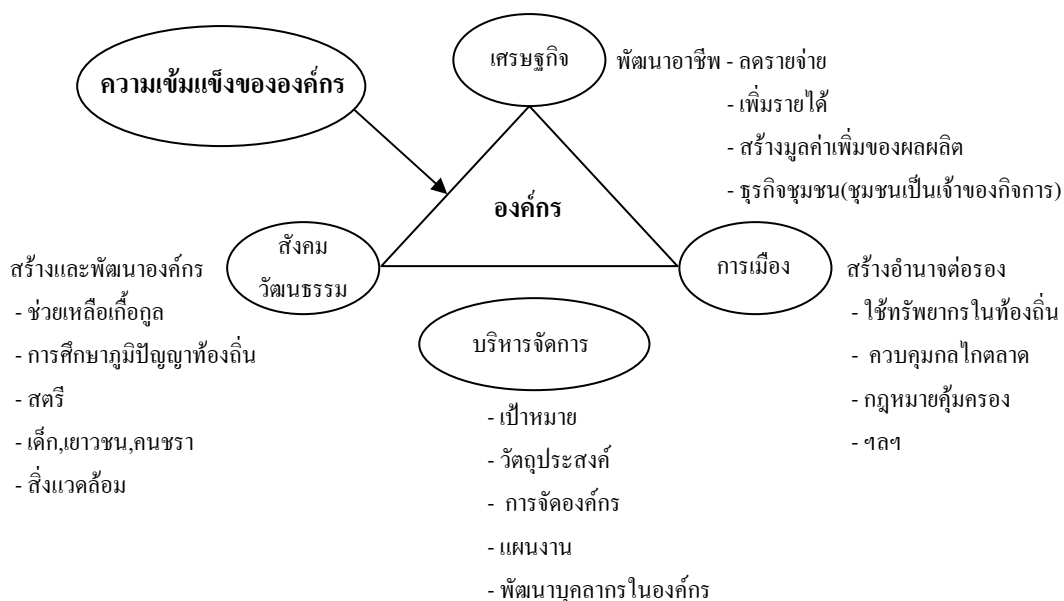
ที่มา: สถาบันวิจัยและพัฒนา(2540: 38)

นอกจากการพัฒนาคนที่มีความสำคัญมากแล้ว เรายังต้องทำให้องค์กรเกิดมิติของความเข้มแข็งด้วยโดยมีข้อควรพิจารณา ดังนี้

1. ตัวบุคคล หรือทุนมนุษย์ ต้องมีทั้งมิติเชิงปริมาณและคุณภาพ เชิงปริมาณ คือ จำนวนสมาชิกของชุมชนทั้งปัจจุบันและอนาคตที่จะเข้ามาทำงานชุมชนและสืบทอดรับงาน เชิงคุณภาพ คือ ความสามารถ ทักษะ ความรู้ความคิด และศีลธรรมของสมาชิกและผู้นำชุมชน
2. ปริมาณและคุณภาพของกิจกรรมชุมชน อันหมายถึงผลงานของชุมชน การทำกิจกรรมใหม่ๆเป็นการเพิ่มขยายศักยภาพในการจัดการกับคน จัดการกับสิ่งของวัตถุ จัดการกับสถานที่และเวลา
3. ปริมาณและคุณภาพของทุนสิ่งของและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ คือ ทุนด้านวัตถุ และสภาพแวดล้อมที่ชุมชนหรือกลุ่มสะสมไว้ได้ ว่ามีปริมาณและคุณภาพ ความยั่งยืนยาวของทุนทั้งสองนี้เป็นอย่างไร เช่น กลุ่มออมทรัพย์มีระบบบริหารจัดการ ทั้งด้านศีลธรรมและด้านเทคนิคที่โปร่งใสทำให้ชุมชนหรือกลุ่มมีอนาคตที่ยืนยาว เป็นต้น
4. ทุนเพื่อน หรือเครือข่าย องค์กรชุมชนต้องมีสองด้านในตัวเอง คือ ด้านที่พึ่งพาตนเอง และด้านที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งแง่ปริมาณ คือการมีเครือข่ายที่กว้างขวาง และคุณภาพ คือ ความหลากหลายของเครือข่าย
5. สถานภาพขององค์กรชุมชน ทั้งสี่ข้อข้างต้นเป็นการวัดความเข้มแข็งจากตัวองค์กรเอง แต่สำหรับข้อนี้เป็นการอ้างอิงจากภายนอกว่าชุมชนหรือกลุ่มที่เกี่ยวข้องให้การยอมรับองค์กรชุมชนนั้นมากน้อยเพียงใด

และองค์กรชุมชนจะอยู่ได้ต้องมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยผ่านกระบวนการ ดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ชุมชนต้องร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อแสวงหาทางเลือกในการแก้ปัญหา
2. กระบวนการพัฒนาด้านการบริหารจัดการให้เหมาะสมกับกิจกรรมของชุมชน
3. กระบวนการด้านการพัฒนาจิตสำนึก ในการเรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหาร่วมกัน มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน เอื้ออาทรต่อกัน เป็นความผูกพันปรารถนาดีต่อกัน ภายในชุมชนรวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปสู่ชุมชนอื่น ๆ เป็นเครือข่ายที่ร่วมมือกันกว้างขวางยิ่งขึ้น

ภาพที่ 2.3 ความสัมพันธ์ของแนวคิดและกิจกรรมการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน
ที่มา: สถาบันวิจัยและพัฒนา(2540: 120)

โครงการเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ (สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม,
2545)

โครงการเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ เป็นโครงการที่ดำเนินการตามแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแผนปฏิบัติการที่ 21 (Agenda 21) เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนของประเทศไทยโดยกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านการผังเมือง ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการจราจร ด้านการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรม ด้านการกระจายอำนาจ และด้านโครงสร้างพื้นฐานของเมือง ได้เสนอแนวทางเมืองน่าอยู่ไว้ 4 ประการ

1. ประชาชนอยู่ในเมืองนั้นด้วยความผาสุก
2. เมืองจะต้องมีบริการพื้นฐานที่สะดวก สบาย พอเพียงและทันต่อเวลา
3. ประชาชนต้องมีสุขภาพที่ดีทั้งกายและใจ
4. มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

และแนวทางการพัฒนาให้เป็นเมืองน่าอยู่ต้องอาศัยองค์ประกอบหลายด้านอาทิ

ด้านเศรษฐกิจ ต้องมีบรรยากาศดีสำหรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ค่าครองชีพไม่แพง ประชาชนมีงานทำ

ด้านสังคม ประชาชนได้รับการศึกษา ข้อมูลข่าวสารกว้างขวาง รวดเร็ว สามารถพัฒนาศักยภาพและสร้างสรรค์ตามจินตนาการของตนได้ มีความปลอดภัยในการดำรงชีวิต ทรัพย์สิน

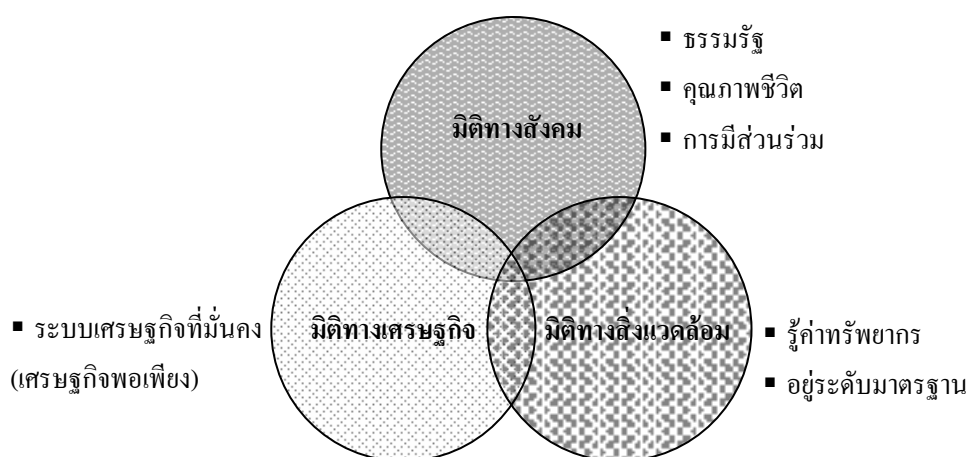
ด้านกายภาพ เป็นเมืองที่เป็นระเบียบ มีการวางผังเมืองที่กำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินชัดเจน มีบริการสาธารณะและสาธารณสุขที่เพียงพอ ระบบการคมนาคมขนส่งที่สะดวก ประหยัด ปลอดภัย มีสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ สวนสาธารณะ พื้นที่สีเขียวพอเพียง และมีระบบกำจัดของเสียอย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านสิ่งแวดล้อม สามารถควบคุม ลดมลพิษต่าง ๆ ได้ ประชาชนมีความภูมิใจช่วยกันอนุรักษ์มรดกทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม มีการบริหารจัดการที่โปร่งใสมีประสิทธิภาพโดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ

แนวคิดในการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (ดวงจันทร์, 2545: 64-65)

หลักของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ ความสมดุลระหว่างมิติทางสังคม มิติทางเศรษฐกิจ และมิติทางสิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่ยั่งยืนที่แท้จริงต้องมองมิติทั้ง 3 มิติไปพร้อม ๆ กันอย่างสอดคล้อง ประสาน ดังแผนภูมิด้านล่าง

ภาพที่ 2.4 แผนภูมิแสดงการพัฒนายั่งยืน

ที่มา: ดวงจันทร์(2545: 65)

ระบบการพัฒนายั่งยืน (พระธรรมปิฎก, 2541: 248-258)

การพัฒนายั่งยืนจะเกิดขึ้นเมื่อระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 4 ส่วน คือ มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยีดำเนินไปด้วยดีโดยทุกส่วนเกื้อกูลกัน มีมนุษย์ในฐานะที่เป็นปัจจัยตัวกระทำเป็นแกนกลางมีความสำคัญที่สุดที่จะให้ภาวะนี้เกิดขึ้นได้หรือไม่ องค์ประกอบทั้ง 4 มีข้อคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและการปฏิบัติ ดังนี้

1. มนุษย์ ควรศึกษาและจัดสรรปัจจัยที่ช่วยให้มนุษย์เจริญงอกงามเข้าถึงความเป็นมนุษย์มีชีวิตที่ดงามสมบูรณ์ เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพ
2. สังคม จุดสำคัญ คือ มาตรการต่างๆทางสังคมต้องสร้างบรรยากาศแห่งการไม่เบียดเบียน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่ข่มเหงเอาเปรียบกัน และเอื้อโอกาสให้บุคคลพัฒนายิ่งขึ้นไปในฐานะมนุษย์และทรัพยากรมนุษย์
3. ธรรมชาติ มนุษย์ต้องมองตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ต้องมีชีวิตสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติเท่านั้น เมื่อมนุษย์วางท่าทีถูกต้องธรรมชาติก็จะเป็นแหล่งอำนวยความสะดวก ความงามความรื่นรมย์ให้มีความสุขหล่อเลี้ยงแม้แต่ชีวิตด้านนามธรรมของมนุษย์ด้วย

4. เทคโนโลยี ปัจจุบันมีการผลิต ประดิษฐ์เทคโนโลยีเพื่อแก้ปัญหา และอนุรักษ์
ธรรมชาติมากมาย เช่น การพัฒนาเทคโนโลยีที่ถือกลไม่ทำลายธรรมชาติ ประหยัดพลังงาน หรือ
ใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ หรือมีประสิทธิภาพในการผลิตสูงโดยมีของเสียน้อย แต่บาง
สังคมได้ผลน้อยเพราะบกพร่องในการพัฒนาคน ดังนั้นต้องใช้เทคโนโลยีให้ถูกต้อง ต้องไม่ใช่
เทคโนโลยีทำให้มนุษย์แปลกแยกจากธรรมชาติก่อให้เกิดปัญหามากมายทั้งต่อมนุษย์และโลก ก็
จะเป็นปัจจัยถือกลในการพัฒนามนุษย์และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน